

Disputa Gion Nándor

A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni című novellájáról

Nobel Iván

Gion Nándor írja egyik novelláskötete bevezetéseként: "Burai J. és társai ezelőtt évekkel jelentek meg egy novellában. Egy híd alatt ültek, lábukat a vízbe lógatták és főleg a pézsmapatkányok pusztulásán sajnálkoztak. Később megjelentek még egy novellában, majd két ifjúsági regényt írtam róluk, A kárókatonák még nem jöttek vissza és a Sortüz egy fekete bivalyért címűt. Ezeknek a folytatása Az anyagi vigasság. Igaz, Burai J. és társai most már nem ülnek a híd alatt és nem lógatják lábukat a vízbe. Túlságosan hideg van ehhez, meg aztán a folyóvizek is szennyezettebbek lettek azóta. Így hát ez a könyv elsősorban felnőtteknek és felnőttekről szól."

Az a novella, amelyet az író említ, az Olyan, mintha nyár volna című kötetben jelent meg 1974-ben, több mint tíz évvel Az anyagi vigasság előtt, és a Patkányok a napon címet viseli. Abban az elbeszélésfüzérben olvasható A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni. Szereplői azonosak a többi novelláéval, a helyszín is változatlan, az írói szándék pedig nyilvánvaló: felidézni azt a világot, amikor még szennyeztelenek voltak a vizek.

Novella

A postás, aki egy ujjal tudott fütyülni

— Az a hülye postás már megint állva alszik a kerítés mellett — mondta egy napon gonoszul vigyorogva a kis Burai J. — Most alágyújthatnánk egy csomó szalmával.

Én éppen a hernyókat szedegettem le a ház faláról — rengeteg hernyó volt abban az évben, nemcsak az eperfákat, a gyümölcsfákat is letarolták, és az ősz beálltával csoportosan másztak a házak falán, hogy télire elrejtőzzenek és begubózzanak valahol a padlásokon —, de most mindjárt otthagytam őket, és azt mondtam:

— Gyerünk, szerezzünk szalmát és gyufát.

Régóta vártam már erre, hónapokig terveztük Burai J.-vel, hogy egyszer alágyújtunk a postásnak. Nem szerettük a postást, az utcában tulajdonképpen senki sem szerette. Amikor még dolgozott, nem volt vele semmi baj, olyan volt, mint minden más ember, alig vettük észre; reggel elment széthordani a leveleket, délután hazajött, és a kertben dolgozott, vagy bent a házában, néha leállt beszélgetni az utcabeliakkal, szóval pontosan úgy viselkedett, mint akárki más. Azután változott meg, hogy nyugdíjazták. Inni kezdett, talán mert unatkozott, reggelenként eljárt a kocsmába, dél körül jött haza tökrészezen, az arca kivörösödött, rosszkedvűen dűnnyögött, bement az udvarába, rákönyökölt az alacsony deszkakerítésre, fejét kilógatta az utcára, egy ideig dühösen meredt maga elé, aztán úgy állva elaludt. A délutánokat rendszeresen átaludta a kerítésre támaszkodva. Esténként néha-néha elment a sarokra beszélgetni az emberekkel, de ott is csakhamar elaludt, a hátát valamelyik eperfának vetette, és állva aludt, az emberek meg ilyenkor kellemetlenül érezték magukat. Azt mondták, hogy a postásnak a sok italtól tönkrement a mája, a gyomra és a szíve, bár lehet, hogy már régebben is beteg volt, mindenesetre éjszaka nem mert ágyba feküdni, a rossz szíve miatt megfulladhatott volna, az asztal mellett ülve, az asztalra borulva bóbiskolta át az éjszakákat. Állítólag ezért volt mindig annyira álmos, hogy állva is tudott aludni napközben. Nagyon csúnya volt, ha így elaludt, különösen délutánonként, amikor a fejét részegen kilógatta az utcára, és hangosan szuszogva, fulladozva kapkodott levegő után. Tényleg csúnya volt, és mi ezért határoztuk el Burai J.-vel, hogy egyszer alágyújtunk, hátha akkor nem fog többet utcára lógó fejjel aludni.

Burai J. szerzett szalmát és gyufát, izgatottan dörzsölte össze a kezeit, és azt mondta:

— Jót fogunk röhögni. A postás úgy fog táncolni, mintha megveszett volna.

— *Ha elkap bennünket, összetöri a csontjainkat — mondtam.*

— *Nem kap el bennünket — nyugtatott meg Burai J. —, olyan részeg, hogy alig tud lépni.*

Vigyorogva mentünk a postás háza elé, ott szétnéztünk, az utcán rajtuk kívül nem volt senki, a postás lógó fejjel, nyugodtan aludt, régi, piszkos levélhordó-sapkája egészen a szemére csúszott. Óvatosan mentünk oda hozzá, leguggoltunk és a deszkakerítés részein bedugtuk a szalmát a lábaihoz. Vörös arca a fejünk felett lógott, a postás néha horkantott, de nem ébredt fel. A kis Burai J. ekkor meggyújtotta a szalmát.

Hátraugrottunk, de nem futottunk el, vártuk, hogy mit fog csinálni a postás. Nehezen ébredt, a szalma már magas lánggal égett a lábai körül, amikor végre felemelte a fejét, hátralépett, és értetlenül bámult a tűzre. Nem táncolt, mint aki megveszett, pedig mi azt vártuk. Csak állt ott bambán, a tűz már majdnem belekapott a rozoga deszkakerítésbe is, segélykérően nézett körül, és most észrevett bennünket. Egyből rájött, hogy mi gyújtottuk a tüzet, ezt mindjárt láttam, amikor dühösen összeszűkültek a szemei. El akartam futni, de a kis Burai J. megragadta a karomat, bizonyára arra várt, hogy a postás mondjon valamit, amin röhögni lehet. A postás ekkor eltaposta a tüzet, ismét ránk nézett, és mint egy szégyenlős, piros arcú gyerek, kicsit zavartan azt mondta:

— *Tudok egy ujjal fütyülni.*

Csodálkozva néztünk egymásra Burai J.-vel, ezen még röhögni sem lehetett.

— *Mi meg két ujjal tudunk fütyülni — mondta Burai J., és megpróbált vigyorogni.*

— *Két ujjal mindenki tud — mondta a postás. — De én egy ujjal tudok fütyülni.*

— *Nem hiszem — mondta Burai J.*

A postás ekkor szájába dugta a mutatóujját és éleset füttyentett.

Leforrázva oldalogtunk el onnan, visszamentünk a házuk elé, és megpróbáltunk mi is egy ujjal fütyülni. Nem sikerült, és én már fél óra múlva tudtam, hogy nekem soha nem is fog sikerülni. Így hát megint elkezdtem szedni a ház faláról a hernyókat, földre dobtam és agyontapostam őket, Burai J. azonban továbbra is a mutatóujját rágta.

— *Félreismertük eddig ezt a postást — mondta később. — Szerintem ő volt a legjobb postás az egész világon.*

— *Akkor nem nyugdíjazták volna — mondtam.*

— *Láttál te már valakit, aki egy ujjal tud fütyülni? — kérdezte ellenségesen Burai J..*

— *Nem láttam.*

— *Hát akkor ne beszélj — mondta. — Szerintem ő az egyetlen ember a világon, aki egy ujjal tud fütyülni. De én is meg fogok tanulni, ha beledöglök is. És ezentúl rendesen fogunk vele viselkedni.*

Tényleg rendesen viselkedtünk a továbbiakban. Mindennap legalább egyszer elmentünk a postáshoz, és Burai J. megkérte, hogy fütyüljön. A postás mosolygott, és készségesen fütyült, Burai J. pedig utánozni próbálta, de még mindig nem sikerült neki egy ujjal fütyülni.

— *Megtanulom, ha beledöglök is — mondogatta dühösen.*

Aztán egy éjszaka megfagyott a föld, és leesett az első hó. A kis Burai J. reggel kétségbeesetten rohant hozzám.

— *Tennünk kell valamit — mondta. — A postás meg fog fagyni.*

Ismét leissza magát, elalszik a kerítés mellett, és meg fog fagyni.

— *Mit tegyünk? — kérdeztem. — Én ilyen hidegben nem szaladgálok folyton, hogy felébbresszem.*

— *Tennünk kell valamit — hajtogatta kétségbeesetten Burai J.*

— *Nem szabad hagyni, hogy elaludjon.*

— *Az emberek között a sarkon is mindig elalszik — mondtam.*

Burai J. ekkor hazafutott, hozott egy darab szalonnát és zsineget. Elmentünk a postás házához, és Burai J. az egyik eperfára felkötözte a szalonnát. Félóra múlva apró, színes madarak gyülekeztek az eperfa körül; csízek, cinkék, és a megfagyott szalonnadarabot csipkedték. Később egy vörösbegy is odaszállt.

A postás dél körül jött haza tökrészezen. Ezúttal is megállt a kerítés mellett, de nem aludt el, kimeresztett szemekkel bámulta a madarakat. Egész délután nézte őket, néha a szájába dugta a mutatóujját és halkán füttyentett a madaraknak. Azok néhányszor ri-

adtan szétrebbentek, de csakhamar megszokták a füttyögést, és nyugodtan csipkedték a szalonnadarabot. A postás attól kezdve nem aludt délutánonként, füttyörészt a madaraknak, szinte beszélgetett velük. A kis Burai J. meg továbbra is eljárt oda mindennap, mert ő komolyan elhatározta, hogy megtanul egy ujjal füttyülni, ha beledöglük is.

Erdélyi Erzsébet

A novella nem a magyar elbeszélés-irodalomra gyakran jellemző és hagyományosabb anekdotikus szerkesztésmódot követi, nem a csattanóra kihegyezett történetbonyolítást alkalmazza, hanem inkább csak felvillant néhány figurát, ezeknek kiragadja egy-két jellegzetes vonását, és e köré a jellemvonás, tulajdonság, sajátosság köré szervezi a laza cselekményt. Hősei egyszerű emberek, de nem mindennapiak. Mint amilyen az elbeszélés postása is.

NI

Talán azért is hiányzik a csattanó, mert a szereplők a novellafüzér újabb történeteiben újra feltűnnek, váratlan és különleges helyzetekben ismét élénk lépnek, hiszen mindegyik novella egy-egy mozaikja a gyermekkoruknak, s összességük adja azt a jellegzetes világot, amit az író látott, tapasztalt, átélt. Ezt az elbeszélő egyes szám első személye is bizonyítja.

EE

Ez a világ földrajzilag meglehetősen körülhatárolt. Abácsi Szenttamáson játszódnak a történetek, az író szülőhelyén és környékén. És bár területre nem túlságosan tágas ez a világ, de az alakok sokszínűsége, emberi vonásainak gazdagsága, a szituációk ötletessége folytán érdekes, sőt, a mindennaposság ellenére mégis különleges. A rendőrök, halászok, postások, kocsmárosok tulajdonképpen egy falu hétköznapi emberei, de valamennyiükben rejtőzik valami titokzatosság, ami egyedivé, sőt emlékezetessé tudja tenni alakjukat.

NI

A köznapiságban az egyediség. Ez az írói ábrázolásmód egyik fontos szempontja és értéke is egyben. Lehet, hogy ezek az alakok nem is olyan különösek, nem is olyan titokzatosak, de az író mindenestre így emlékszik rájuk, így látja őket.

EE

Emlékezetes helyzeteket teremt, olyan szituációkat, amelyekből ki tudja bontani a novella egész cselekményét. Ilyen például az, hogy a kerítésre támaszkodva, részegen, az utcára kilógó fejjel alszik a postás minden délután.

NI

Más novellákból is lehet példákat hozni: Velezné például hetenként kétszer-háromszor a kútba ugrik (Okos, fekete varjak), vagy Fodó tanár úr minden este berúg, és reggel végigpofozza az osztályt (Gazdagon álmodni), egy másik novellában Fodó Tanár Úr kóbor, fehér kuvasz, egy estén betéved a faluba, és ott éli szomorú, különös és rövid kutyaeletét (Fodó Tanár Úr).

EE

Valóban, az író a legjelentéktelenebbnek tűnő epizódból is érdekes történeteket tud kibontani az igazi, vérbeli epikusokra jellemző mesélőkedvvel. A postás, aki egy ujjal tudott füttyülni című novellában a főszereplő megtréfálása (bosszantása) áll a mese középpontjában, és ebből a gyerekcsínyből bomlik ki a hétköznapi egyszerű történet, amely azonban rétegezetszínű fogva több lesz egyszerű tréfánál, a tömör elbeszélés el tudja juttatni a humánus megmutatásáig, a társtalanság, a magány érzékeltetéséig és feloldásáig.

És mindezt a szűkszavúság eszköztelenségével, a novella három oldalnyi terjedelmével.

NI

A tömörség azonban itt nem stílusbeli szegényesség: számos írói eszköz emeli az elbeszélést a szépprózai művek élvonalába. Ilyen például a szöveg halvány humora, főként a párbeszédokban. A szereplők kérdései, válaszai az ismétlések révén lesznek humorosak, ilyen a novella zárómondata is, amelyik a cselekmény könnyedebb vonalát hangsúlyozza. Azt a vonalat, ami a novella egyik rétege, mondjuk az „ifjúsági” vonulata: a gyerekcsíny. Ez is egy humoros, szinte groteszk helyzetből indul ki: a főszereplők az

utcára kilógó, kerítésen átbukó fejű postás alá gyújtanak, hogy röhögjenek, amikor az majd táncol, mint aki megveszett.

EE

A tréfa azonban nem, illetve máshogyan sikerül, mint ahogy kiagyalói eltervezték. Itt lép be — szinte észrevétlenül, mert az író semmilyen nyelvi eszközzel nem utal rá — a másik réteg, az elbeszélés humánusabb vonala; a postás reagálása. Szinte gyermeki módon veszi tudomásul a történeteket: „A postás ekkor eltaposta a tüzet, ismét ránk nézett, és mint egy szégyenlős, piros arcú gyerek, kicsit zavartan azt mondta:

— Tudok egy ujjal füttyülni.”

Alátámasztási pontja ez a novellának, hiszen itt változik meg a postás viselkedése. Szinte öntudatosá lesz, mert most megmutathatott egy olyan — igaz, kissé földközeli — képességet, amivel csak ő büszkélkedhet: egy ujjal is tud füttyülni.

NI

Lehet, hogy ez a jelenet a novella előrehozott csattanója, hiszen a cselekmény következménye a hirtelen bekövetkezett változás, a meglepő reagálás, a nem várt viselkedés; és mindez bőven elég egy elbeszélés lezárásához. A cselekmény többi része már ebből a jelenetből ered.

EE

De ebben a történetben nemcsak a postás változik — így hát tulajdonképpen tovább építkezik a novella —, hanem a csíny kitervelői is jelentős és fontos változáson esnek át: észreveszik a postás értékeit. Gonoszságuk megértésbe, segítőkészségbe, részvételbe vált át („Félreismertük eddig ezt a postást — mondta később. — Szerintem ő volt a legjobb postás a világon.”) Érdekes mindkét fél reagálása, mert a postás, a felnőtt gyerekesen éli át ezt a jelenetet, a gyermekszereplők viszont felnőttmódra veszik tudomásul a változást, s mintha felelősségérzetük is megnőne.

NI

Egy pszichologikusabb megközelítés is lehetséges azonban. A gyerekek elutasítják a postást, akinek egyszerűsége, naívsága inkább a teljes lelki és fizikai lesüllyedés, leépülés állapota. Szinte undorodnak a felnőtt visszataszító külsejétől és lelki elszegényedésétől, de amikor gyerekként kezd viselkedni — ez az ő szellemi színvonala —, akkor elfogadják szinte kortársuknak, és gyermekszinten kezelik, gondoskodásuk sem valami önzetlen, jótékony szándék, hanem egyszerűen gyermeki önzés; járnak hozzá, mert Burai J. meg akar tanulni egy ujjal füttyülni. A postás pedig azért kezd hirtelen gyerekként viselkedni, mert ösztönszerűen felismeri, hogy társakra csak ezekben a gyerekekben találhat, hiszen a felnőttek között az utcán mindannyiszor elalszik. Azok nem fogadják el felnőttként, a gyerekek elfogadják gyerekként, tehát így már nem is alszik délutánokként. Az nem derül ki, hogy az ivásról vajon leszokott-e.

EE

Ez a kérdés valóban nyitva marad. A novella többféle értelmezését az teszi lehetővé, hogy az író csupán közöl, elmondja az eseményeket a legkisebb állásfoglalás nélkül. Ezt az olvasóra bízta, talán ezért érezzük lezáratlannak a történetet. A szereplők változása — akár az irodalomesztétikai, akár a pszichológiai megközelítést követjük —, nem lezárt folyamat. Nyitva marad, akárcsak a történet. Ennek a hétköznapi történetnek talán nincs is katarzisa, nem akarja az olvasót megváltoztatni. Elég, ha az bizonyos szituációkban magára ismer. És talán azt is figyelembe kell venni, hogy az írás egy novellafüzér egyik darabja, tehát a lezáratlanság nem jelent egyben befejezetlenséget, hiszen a szereplők más novellákban tovább élik hétköznapi életüket, újabb és még furcsább helyzetekbe kerülnek. De az összegzés — tanulságkeresés? — ott is az olvasó dolga lesz.

NI

A szereplőknek és a történetnek ezt a hétköznapiságát az írás nyelve is érzékelteti. A párbeszéd kötése szinte csak a „mondta” igével történik, alig-alig használ más szót az író. A szereplők belső világáról sem kap tudósítást az olvasó, nincsenek meditációk, csak a minden irodalmiságot nélkülöző párbeszédéből tudunk meg valamit a szereplőkkel történt változásokról. Így cselekedeteik nem részletesen motivált akciók, hanem csupán dokumentatív események.

EE

Ez talán szándékos alkotói program: a beszűkült, szürke, hétköznapi világot ezzel a takarékosan közlő nyelvvél tudja a legjobban érzékeltetni. Alig találni a szövegben jelzót,

s főként olyant, amely költői régiókba emelné az elbeszélést. A gyakori szó- és mondatismétlések összemossák a határt lényeges és lényegtelen között.

NI

Van azonban a novellában néhány olyan művészi eszköz, amely az író az elbeszélés mesterévé avatja. Például a szereplők megváltozását egy-egy szó érzékelteti ellentéteségével. Már az első mondat is példázza ezt.

„— Az a hülye postás már megint állva alszik a kerítés mellett —”. Itt tehát az egész eseményt elindító szituációt ismerjük meg, a folytatása pedig: „mondta egy napon gonoszul vigyorogva a kis Burai J.” A „gonoszul” szóra ellentétként hangzik a novella második részében: „— Tennünk kell valamit — hajtogatta kétségbeesetten Burai J.” A „kétségbeesetten” kifejezés már egy megváltozott lelkiállapotot, magatartást mutat. És itt, ebben a részben a szituáció is megváltozott: „A postás attól kezdve nem aludt délutánonként, füttyörészett a madaraknak, szinte beszélgetett velük.”

EE

A nyitó- és zárójelenet adja tehát a keretét az elbeszélés egyik üzenetének: az emberi magány feloldható, az emberek megváltoztathatók, az együttérzés gyógyító lehet. A novellasorozat többi darabja is sugallja ezt a gondolatot.

NI

És ugyancsak keretül szolgálhat a két jelenet egy másfajta üzenetnek is: az ifjúkor játéka, olykor görbébb szándékú csínytevései különös törvények szerint mozgó mechanizmusként működnek, a gyermeklélek öntörvényű világának sajátos szabályai szerint. Vagyis a gyerekcsínyek mögött tudattalanabb szándékok is munkálnak.

EE

Mindkét értelmezés indokolhatja az alig felvillanó költőiséget is, ami a zárójelenetben már-már lírai színezettel vonja be az egyszerű, hétköznapi eseményt, a postás és a madarak beszélgetését, amely már szinte Szent Ferenc-i attitűd. Igaz, fel is oldja ezt az író — mintegy visszahozva a novella kissé oldottabb, humorosabb hangjait - a legutolsó mondattal: „A kis Burai J. meg továbbra is eljárt oda mindennap, mert ő komolyan elhatározta, hogy megtanul egy ujjal füttyülni, ha beledöglik is.”

NI

Mindezeket az író egy teljesen hétköznapi, említésre szinte alig érdemes cselekménnyel meséli el, hiszen a bácskai falu mindennapjaiban ritkán esik meg valami nagy kaland, nincsenek rendkívüli történések. Ezt az eseménytelenséget érdekessé Gion Nándor epikus talentuma teszi. „Általában ráérzek arra, hogy mi érdekli az embereket, tehát leginkább olyan dolgokról beszélek nekik, amire időnként odafigyelnek...” - írja egy másik novellájában, amelynek címe is szépírói szándékot sugall: Gazdagon álmodni.

ERDÉLYI ERZSÉBET - NOBEL IVÁN

Tiszatáj '92

Vázlat egy leendő repertóriumhoz

A Tiszatáj 1947 óta létezik, első évfolyama tehát a hajdani koalíciós idők utolsó béke-évének tekinthető. Mint ezen év esztétikai képmása csak annyiban mond valamit az 1992-iki évfolyammal összehasonlítva, hogy — minden alapos elemzés nélkül láthatóan — az első évfolyam inkább szociológiai jelenség, mint esztétikai.

Ebből az a következtetés adódik, hogy a példaképként emlegetett koalíciós idők (és nevezetes demokratizmusuk) a Tiszatáj tükrében korántsem annyira felhőtlenek, mint felélesztett híruk. Minthogy ez csak a mai, szintén változó, kérdőjelektől terhes idők vonatkozásában mond valamit, nem érdektelen néhány szót vesztegetnünk rá.

A legrégibb és a legújabb teljes évfolyam összehasonlításakor alapvető változást nem észlelünk. Mégis szembeszökő, és az olvasót meglepheti, hogy 1947-ben ez a deklaráltan magyar folyóirat minden területen a szovjet kultúra egyfajta magyar propagandistája. Jeles fordítók tolmácsolásában mutatkozik be az ötvenes évek első felének kötelező irodalmi ismeretanyaga; Majakovszkij mellett az úgynevezett szocialista realista szovjet költők, s hogy a másik véglet is megvilágíttassék: a legkülönfélébb írásmóddal írott névvel